ISSN 1305 - 2632

Usûl İslam Araştırmaları, 29 (2018), s. 67 - 96

İlk İnsan Nesli Nasıl Devam Etti?

Ensest İlişki İddiası Üzerine Eleştirel Bir Analiz*

*Yunus Emre GÖRDÜK***

Öz: Hz. Âdem'in neslinin nasıl çoğaldığı öteden beri merak konusu olmuştur. Kur'ân ve Sünnet temelli İslamî anlayışta topraktan yaratılan Hz. Âdem ve daha sonra ona eş olarak yaratılan Havvâ ilk insanlardır. Onların çocuklarından oluşan ilk nesil kendi aralarında evlendirilmiştir. Elimizdeki hadîs rivâyetleri ve geçmişten günümüze yapılan ayet tefsirleri de bu yöndedir. Aklen de başka bir yol görünmemektedir. Özellikle son zamanlarda evrim fikrini benimseyen bazı Müslümanlar, ilk insan neslinin bu şekilde çoğalmış olmasını ensest ilişki sayarak reddetmektedir. Oysaki durum onların iddia ettiği gibi -bugünkü anlamsal karşılığıyla- ensest ilişki değildir. Zira ensest ilişki, ancak aynı anne babanın çocukları olmayan diğer insanlar varsa anlamlıdır çünkü her şey ancak zıddıyla bilinebilir. Âdem ve Havvâ ve çocuklarının düşünce dünyasında ise "diğer aile", "ikinci bir aile" diye bir kavram henüz yoktu. Ayrıca bir şeyin helal veya haram olması ancak Allah'ın emir ve takdiriyledir. Helal olan diğer bazı şeylerin de Yüce Allah tarafından zaman içinde haram kılınmış olduğu bilinmektedir. Zaruret durumunun haramı mubah kılıcı bir etken sayılması gibi bazı hususların da bu eksende dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca bazı rivâyetlerde, her batında bir kız ve bir erkek olmak üzere -özel bir yaratılışla- ikiz doğan çocukların çaprazlama şekilde evlendirildiği de nakledilmiştir. Sonuç itibariyle Âdem ve Havvâ'nın ilk iki insan olamayacağını ensest ilişki temeline indirgeyerek iddia etmenin tutarlı olmadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan, İslam, Tefsir, Te'vîl, Âdem, Nesil, Evrim, Ensest.

How Did the First Human Generation Continue?

A Critical Analysis on the Incest Relationship Claim

Abstract: How Adam's children multiplyed? This is something that has always been a issue of concern. In the Quran and Sunnah-based Islamic understanding, Adam and after him Havva, who was created as his wife, are the first human beings. The first generation were married among themselves. The narratives (riwayahs) of hadith that come to us and the interpretation of Quranic verses which are made from the past to this day are also in this direction. Also rationally it doesn't seem that there is another way. Especially in recent times, some Muslims who have embraced the idea of evolution have rejected the fact that the first human generation has grown in this way, on the grounds that it is an incest relationship. The situation, as they claim, isn't an incestuous relationship with the

---

* Bu makale, I. Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi'nde sözlü olarak sunulan ve kongre kitapçığında özeti basılan tebliğin gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, yunusemre.gorduk@gmail.com

present sense of semantics. Because the incest relationship is meaningful only when there are other people who are not children of the same parents. The truth is that everything can only be known through the opposite. In the thinking/imagining world of Adam and Eve and his children there is no concept of "other family" or "a second family". Moreover halal and haram are only the command and appreciation of Allah. It is known that some other things that were previously halal were also forbidden by Allah over time. "Zarurah (necessity/obligation to do something)" is an influential thing that makes the unlawful thing allowable. Additionally in the literature, it is stated that -with a special creation- twin born children at every birth, one girl and one boy, were married crosswise with the other twin children. Some other considerations should be taken into account. As a result, claiming that Adam and Eve can not be the first two people on the basis of incest is appears to be inconsistent.

Keywords: Human, Islam, Tafsīr, Ta'vīl, Adam, Generation, Evolution, Incest.

Giriş

İlk insanların Hz. Âdem ile eşi Havvâ olmasını makul bulmayan bazı Müslüman araştırmacıların, ilk neslin çoğalması meselesini ensest ilişki düzleminde ele aldıkları; ancak bunu tutarlı ve uygun bir fikrî zemine oturtamadıkları görülmektedir. Bunun yerine önerdikleri çözüm yolu ise evrim fikrine dayalı bir insan tasavvurudur. Söz konusu düşüncenin ve tasavvurun genel karakteristiğini yansıtır yaklaşım özetle şu şekildedir: Şayet Hz. Âdem, eşi ve onların çocuklarından başka insan yok idiyse Hz. Âdem'in ilk çocukları kendi aralarında evlenmiş olmalıdır. Bu ise ensest ilişkidir. Âdem'in yoktan yaratıldığı ve çocuklarının kendi aralarında evlenerek çoğaldıkları iddiası, bu açıdan hem Yüce Allah'a, hem Âdem'e, hem de onun çocuklarına iftiradır. Nitekim Allah'ın gücü, onların çoğalmaları için ensest dışında bir yol bulmaya da yeter. Kur'ân'da bu şekilde bir ensest ilişkiye dâir bir îma bile bulunmamaktadır. Gerçekte ise durum şundan ibarettir: Korku, öfke, şehvet gibi duyguları gelişmiş, ancak aklı gelişmemiş insan-altı bir tür (beşer) bulunuyordu. Bunlar yeryüzünde kan döküp fesat çıkarıyordu. Akıl olmayınca vicdan ve irade de oluşmamıştı. Bu türün üst beyni, gelişimini ilahi irade ile tamamlayınca, işte o zaman ruh üflenmiş ve artık beşer, insan olacak altyapıya kavuşmuştur.[1]

Bu fikri benimseyenler, genel anlamda İslam ahlâkının evrensel olduğu gerekçesiyle, bu evrensel ahlâka uygun düşmeyen bir biçimde ensest ilişkiyle çoğalmanın meşru görülebilecek bir tarafının olmadığını iddia etmektedir.

---

1 Örnek olarak bkz. İslamoğlu, Mustafa, *Yaratılış ve Evrim*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 277-279.

Dolayısıyla onlar, bir tür olarak varlığını sürdüren insanın evrimleşerek zaman içinde mükemmelleştiğini esas alan bir açıklama yönteminin, Âdem'in öncesiz (selefsiz) şekilde yoktan yaratıldığı iddiasından çok daha tutarlı olduğu şeklinde bir kanaati ortaya koymaktadır.[2]

Bir açıdan bu yaklaşıma Hz. Âdem'in ilk çocuklarının nasıl çoğaldığına dair makul bir cevap bulamama endişesinin sebep olduğu varsayılabilir. Zira bazen bu konuyla ilgili sorulan sorulara cevap verememenin bu tür bir çözüm yoluna sevk edebileceği görülmektedir. Ancak tümdengelimci bir yaklaşım açısından, evrim düşüncesinin kabulü, öncelikle Kur'ân âyetlerini bu minvalde te'vil etme yoluna, ardından da "ilk iki insan" diye bir şeyin söz konusu olmadığı sonucuna götürmektedir. Diğer bir deyişle, insanın evrimleşerek tekâmül ettiği fikri kabul edildiği zaman, Âdem'in yaratılmasından bahseden âyetler de ona göre te'vil edilmekte, bu arada "İlk nesil ensest ilişki sonucu çoğalmış olamaz" şeklinde bir gerekçe de ileri sürülmektedir. Bu açıdan evrim sadedinde ortaya atılan iddianın birincil amacının Hz. Âdem'in çocuklarını tezkiye etmek düşüncesi olduğu şüpheli görünmektedir. Zira "Allah'ın gücü onların çoğalmaları için ensest dışında bir yol bulmaya da yeter!" denildiği halde söz konusu yolun kesin bir dille "evrim" olarak tanımlanması bu şüpheyi teyit etmektedir. Aynı argümanla, mademki Allah'ın gücü her şeye yeter, o halde neden tek yol evrim olsun? Bunun ötesinde, söz konusu iddia/itiraz sahiplerinin bu tavrı, sanki şimdiye kadar hiçbir tarihte Müslümanlar bu tür sorularla karşılaşmamış ve cevap verememiş gibi bir imaj lanse etmeye çalışmaktadır. Daha vahimi, ister istemez kendileri haricindeki herkes Allah'a, Hz. Âdem'e ve ilk insan nesline içi titremeden iftira ediyormuş; bu arada ensest ilişkinin de çok güzel bir şey olduğunu düşünüyormuş gibi bir dolaylı ithamın ortaya çıkmasıdır. Kezâ bu meseleye yana yakıla kafayı takan milyonlarca insan varmış ve sırf bu meseleden dolayı iman problemi yaşıyormuş gibi bir tablo çizilmesi de cabasıdır. Oysa Kur'ân bugün nâzil olan bir mesaj olmadığı gibi geçen on dört yüzyılda ortak akla ve birikime dayalı bir geleneğimiz bulunmaktadır. Bu on dört asırlık birikim bir şekilde teğet geçilmeye ve saf dışı bırakılmaya çalışıldığı zaman, karşılaşılan her problem kişiyi hiç hesap edemediği noktalara savurabilmektedir. Kanaatimizce burada söz konusu olan savruluş da, "kaş yapayım derken göz çıkarmak" yahut "yağmurdan kaçayım derken doluya tutulmak" kabilindendir.

---

[2] Örnek olarak bkz. Erdeğer, Bülent şahin, http://www.haksozhaber.net/kurana-gore-allah-nasil-yaratir-4-12192yy.htm (Erişim tarihi: 11/10/2017)

Öncelikle âyetlerin sarih ifadeleri ilk yaratılan ve ruh üflenen insanın Âdem olduğu yönündedir. Yüce Allah, meleklerin secde ettiği ancak şeytanın secde etmeyi reddettiği Âdem'i topraktan yaratmış daha sonra da eşini var etmiştir. Bütün esmânın öğretildiği Âdem'den ve eşinden oluşan bu ilk insan çifti, cennette imtihana tabi tutulmuş, şeytanın fitnesiyle yaklaşılması men edilen ağaca yaklaşmış ve daha sonra oradan ihraç edilmişlerdir. Hatalarını idrâk eden Âdem ve eşi Yüce Allah'tan af dileyerek tövbe etmişler ve tövbeleri kabul edilmiştir. İblis (Şeytan), ondan daha hayırlı ve faziletli olduğunu iddia ettiği Âdem'i ve soyunu yoldan çıkarmaya yemin ederek Allah'tan müsaade istemiştir. Yüce Allah da buna, Âdemoğulları için bir imtihan vesilesi olmak üzere izin vermiştir. Ayrıca İblis'in de, içine düştüğü başkaldırı ve isyandan dolayı nihâi olarak cehenneme atılacağı ilan edilmiştir.[3] Muhtevasını özetlemeye çalıştığımız âyetlerde Âdem ile eşinden bahsedilirken fiiller ve zamirler sürekli ikil (tesniye) formunda kullanılmaktadır.

Her ne kadar söz konusu âyetlerin birtakım sembolik anlamlar ifade ettiğini söyleyenler varsa da[4] nihayetinde onlar da birer yorumdan ibarettir. Son tahlilde Kur'ân'da Hz. Âdem'in çocuklarının kendi aralarında evlendiğinin sarâhaten belirtilmediği bir gerçektir. Bununla beraber Âdem'in, yaratılan ilk insan olmadığını ve beşer türünün tekâmül ederek "Âdemleştiğini" iddia etmenin de Kur'ân açısından elle tutulur bir yanı bulunmamaktadır. Hatta bu iddiayı takviye edecek en zayıf bir karine bile yoktur. Tam aksine insanın aşama aşama belli bir terbiyeden geçirilerek yaratıldığını ifade eden âyetler vardır ki onlar da beşer türünün toptan evrimine değil, ya Âdem'in ilk yaratılışı esnasında geçirdiği safahata[5] ya da anne rahmindeki cenînin geçirdiği aşamalara işaret etmektedir.[6] Bunun yanı sıra ilk neslin Hz. Âdem'in çocukları olduğuna işaret eden âyetler bulunmaktadır. Bu meyanda Mâide sûresi 27-31. âyetlerde anlatılan ilk cinayet kıssası oldukça önemlidir ki çoğu müfessirin bu âyetlerin tefsiri sadedinde ilk neslin evlenme meselesini ele aldığı görülmektedir. Söz konusu kıssaya daha sonra değinilecektir.

Kısacası İslam düşünce tarihinde ve özellikle tefsir geleneğimizdeki genel kanaat, Hz. Âdem'in yaratılan ilk insan olduğu yönündedir. Onun topraktan

---

3 Bkz. Bakara, 2/30-38; A'râf, 7/11-25; Hicr, 15/26-33; İsrâ, 17/61-65; Kehf, 18/50; Tâhâ, 20/115-123; Sâd, 38/71-83.

4 Örnek olarak bkz. Öztürk, Mustafa, *Kıssaların Dili,* Ankara Okulu, Ankara 2010, ss. 101-136.

5 Bkz. Hicr, 15/26, 28; Secde, 32/7-9; Rahman, 55/14.

6 Bkz. Mü'minûn, 23/12-14.

yaratılması, ondan sonrakilerin nutfeden yaratılmasına mani değildir. Hatta tam aksine nutfe dediğimiz, insanın öz suyunun da kaynağı dolaylı olarak yine topraktır. Fahreddîn er-Râzî'nin, "وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا"[7] âyetinin tefsirinde söyledikleri bu açıdan genel kanaati yansıtan güzel bir örnektir: "مِنْ تُرابٍ" kavli Hz. Âdem'e, "ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ" ise onun çocuklarının yaratılışına işaret etmektedir. Öte yandan âyet, bu şekilde bir te'vîle muhtaç olmayacak kadar da açıktır. Çünkü Hz. Âdem'den sonraki insanların hepsi nutfedendir, nutfenin temeli gıdalardan oluşur, gıdalar ise nihâî olarak su ve topraktandır. O halde onlar da topraktandır ve daha sonra nutfe haline gelmiştir.[8] Yani "topraktan" lafzıyla sadece Hz. Âdem'in değil bütün insanların kastedilmiş olması da gayet makul ve uygundur.

Diğer bir âyette, " يَاأَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً"[9] buyrulmaktadır. Âyette geçen "نَفْسٍ وَاحِدَةٍ" ifadesi, müfessirlerin genel kanaatine göre "شخص واحد" demektir[10] ve bundan Hz. Âdem kastedilmektedir.[11] Âyette "وَاحِدَةٍ" sıfatının müennes kullanılması "نَفْسٍ" kelimesinin müennes olmasından dolayıdır, "من رجل واحد" anlamındadır. Şayet "نفسٍ واحدٍ" denseydi, nefisle kastedilen Âdem müzekker olduğu için sıfat onunla uyum göstermiş olur ve yine yanlış olmazdı.[12] "وخلق منها زوجها" ifadesinden kasıt ise, o nefs-i vâhideden (yani Âdem'den) eşini yarattı demektir. "Nefs" kelimesi

---

7 Fâtır, 35/11: "Allah sizi (önce) topraktan, sonra nutfeden (meniden) yarattı. Sonra da sizi çiftler (erkek-dişi) kıldı…"

8 er-Razi, Fahreddin, *Mefatihu'l-Gayb,* Daru İhyai't-Türâs, Beyrut, 1998, XXVI, 227.

9 Nisa, 4/1: "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden sakının..." (Ayrıca bkz.: A'raf, 7/189; Zümer, 39/6.)

10 et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed İbn Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2000, VII, 512.

11 Mücâhid b. Cebr et-Tâbiî, Ebu'l-Haccac el-Mekkî, *Tefsîru Mücâhid,* Dâru'l-Fikri'l-İslâmiyyi'l-Hadîse, Mısır 1989, s. 265; el-Ferrâ, Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad, *Me'âni'l-Kur'ân*, Dâru'l-Mısriyye, Mısır trz., I, 252; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VII, 514; XIII, 304; ez-Zeccâc, İbrahim b. es-Sırrî b. Sehl, *Meânî'l-Kur'ân ve İ'râbuhu,* Âlemu'l-Kütüb, Beyrut 1988, II, 5, 394; IV, 345; İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman et-Temîmî er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* Mektebetü Nizâr, Suudi Arabistan, 1998, III, 852; V, 1630.

12 el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 252; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VII, 514; Zeccâc, *Me'ânî'l-Kur'ân,* II, 5.

müennes olduğu için bu ifadedeki zamirler de “ها” şeklinde gelmiştir, “zevc” ile kastedilen Havvâ’dır.[13]

Genel bir ifadeyle kadınların kaburga kemiğinden yaratılmış olduğunu ifade eden hadîsler mevcuttur.[14] Bazı rivâyetlerde de Havva anamızın bizzat Hz. Âdem’in kaburga kemiğinden yaratıldığı nakledilmektedir.[15] Söz konusu ayetleri ele alan müfessirlerin kahir ekseriyeti onun Hz. Âdem’in bir parçası olan kaburga kemiğinden yaratıldığını kabul edegelmiştir. Âyette geçen “منها” lafzı buna işaret etmektedir.[16] Hatta bu durum, yani önce cansız topraktan bir canlı olan Âdem’in yaratılması, daha sonra da Âdem’den, yani bir canlıdan diğer bir canlı olan eşi Havva’nın yaratılması, Allah’ın sonsuz yaratma kudretine iki farklı şahit sayılmıştır.[17] Öte yandan âyette geçen “nefis” kelimesi “cins” anlamı da ifade ettiği için Havva’nın Hz. Âdem’in cisminden değil cinsinden, yani ayrıca ikinci bir insan olarak yaratıldığını düşünmeye de bir mani yoktur. Böyle yorumlandığı zaman hadîslerde kastedilen şey maddî anlamda bir kemik değil, kadının yapısının nazik, kaburga kemiği gibi ince ve kırılgan olduğunu ifade eden bir mecâz olacaktır.[18]

---

13 Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân*, VII, 515; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm,* III, 852; V, 1630.

14 Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* XVI, 276; Buhârî, *Sahîh,* “Ehâdîsu’l-Enbiyâ”, 1 (hadîs no: 3331); Müslim, *Sahîh,* “Rıdâ‘”, 59.

15 Bkz. İbn Mâce, *Sünen*, “Tahâre”, 77, (Hadîs no: 525); İbn Mende, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak, *et-Tevhîd,* Mektebetü’l-‘Ulûmi ve’l-Hikem, Medîne, 2002, s. 213; el-Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali Ebû Bekir, *el-Esmâu Ve’s-Sıfât,* Cidde 1993, II, 259; İbn Kesîr, Ebu’l-Fida İsmail b. Ömer, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim,* Daru’t-Taybe, Beyrut 1999, II, 206.

16 Bkz. Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid,* s. 265; Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân*, VII, 515; XIII, 304; XXI, 254; Zeccâc, *Meânî’l-Kur’ân*, II, 5; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm,* III, 852; V, 1630; Ebû’l-Leys es-Semerkandî, *Bahru’l-Ulûm,* y.y., tsz., I, 278; Ebû’l-Hasan Ali el-Vâhidî, *el-Vecîz fî Tefsîrî Kitabi’l-Azîz,* Dâru’l-Kalem- Dâru’ş-Şamiye, Dımaşk-Beyrut, 1993, I, 251; ez-Zemahşerî, Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâfu an Hakâıkı’t-Tenzîl,* Dâru’l-Kitabi’l-Arabî, Beyrut, 1985, I, 461; el-Beydâvî, el-Kâdî Nâsırüddîn, *Envâru’t-Tenzîl,* Dâru İhyâi’t-Türâs, Beyrut, 1997, II, 58; en-Nesefî, Ebû’l-Berekât, *Medârikü’t-Tenzîl,* Dâru’l-Kelimü’t-Tayyib, Beyrut, 1998, I, 326; C. es-Suyûtî / C. el-Mahallî, *Tefsîru Celâleyn,* Dâru’l-Hadîs, Kahire, tsz., s. 97; Ebû’s-Suûd, *İrşâdu Akli’s-Selîm,* Dâr-u İhyâi’t-Türâs, Beyrut, tsz., II, 138.

17 Âlûsî, Şihâbuddin Mahmud b. Abdillah el-Hüseynî, *Rûhu’l-Meânî,* Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1993, II, 393.

18 Bkz. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, Şura Yayınları-Çelik Yayınevi, İstanbul, 1993, II, 458-459; Mahmud Mütevelli eş-Şa’ravî, *Tefsîru’ş-Şa’ravî,* Metâbıu Ehbâri’l-Yevm, 1997, IV, 1986-1987.

Babasız dünyaya gelen Hz. Îsa'nın durumunu Hz. Âdem'in durumuna benzeten "إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ"[19] âyeti de Hz. Âdem'in evrimleşerek gelmediğini, tam aksine öncesiz, yani babasız yaratıldığını ifade etmektedir. Ancak buradaki benzetme bir yönüyle yapılmıştır. Zira Hz. Âdem hem annesiz hem de babasız yaratılmışken, Hz. Îsa sadece babası olmaksızın yaratılmıştır. Bütün vasıfların değil bazı vasıfların benzeşiyor olması benzetmeye mani değildir.[20] Diğer bir vecihle bu, Hz. Îsa'yı ilah addeden Hristiyanlara verilen bir cevabî mesajdır. Nitekim onların öne sürdükleri iddia itibariyle, hem babasız hem de annesiz olarak yaratılan Âdem bile bu vasfı kazanmamışken sadece babasız yaratıldı diye Îsa nasıl ilâh ve Rab olabilir?[21] Ayrıca Allah, sonsuz kudretini yaratmasında gözler önüne sererek Âdem'i bir erkek ve dişi olmaksızın, Havvâ'yı dişi olmaksızın bir erkekten, Îsa'yı erkek olmaksızın bir kadından, kalan sair insanların tamamını ise bir erkek ve bir kadından yani anne ve babaları vasıtasıyla yaratmıştır.[22]

Kur'ân'da, özelde Âdem'in ve genelde insanın yaratılışı ile ilgili yukarıda kısaca değindiğimiz âyetler gibi pek çok ayet bulunmaktadır; ancak onları teker teker bu makale çerçevesinde ele almanın mümkün olmadığı açıktır. Sözü daha fazla uzatmadan ilk insan neslinin çoğalmasının "ensest" ilişki olacağı şeklindeki iddianın analizine geçelim.

Ensest İlişki İddiasının Eleştirisi

Hz. Âdem'in neslinin nasıl çoğaldığına dair genel hatlarıyla sahip olduğumuz bazı bilgiler bulunmakla beraber, detaylı bilgiye sahip olmadığımız izahtan vârestedir. Dolayısıyla bizim bu makalede tartışmaya çalışacağımız asıl mesele, Hz. Âdem'in neslinin çoğalma keyfiyetinin detaylarından ziyade, durumu nasıl anlamak ve anlamlandırmak gerektiğine dair bir çerçeve oluşturabilmektir. Diğer bir deyişle, vakıanın "ensest ilişki" diye nitelendirilmesinin doğru olmadığını ortaya koyan eleştirel bir analiz yapmaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi söz konusu neslin devam edebilmesi için, aynı anne ve babadan olan ilk çocukların kendi aralarında evlenmiş olmaları lazımdır. Bu durum sathi bakan kimselere kafa

---

[19] Âl-i İmrân, 3/59: "Allah katında Îsâ'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Onu topraktan var etti, sonra ona 'ol' dedi ve oluverdi."

[20] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 367.

[21] el-Mâturîdî, Ebû Mansur, *Te'vîlâtu Ehli's-Sünne*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, II, 390-391.

[22] İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, II, 49.

karıştırıcı ve kabul edilemez bir mahiyet arz ediyor gibi görünmektedir. Oysa dikkatli bir tefekkürle meselenin hiç de öyle olmadığı ortaya çıkmaktadır. Yapılacak eleştirinin üç ana başlık altında ele alınması mümkündür.

1. İlk Neslin Hz. Âdem'in Çocukları Olduğu İle İlgili Bazı Deliller Açısından

1.1. "İlk Cinayet" Kıssası

Makalenin "Giriş" kısmında değinilen âyetler ve aynı minvâdeki diğer bütün âyetler aslında Hz. Âdem'in neslinin ilk insan nesli olduğunun dolaylı delilleridir. Mâide sûresinde anlatılan ve yukarıda ilk âyetini zikrettiğimiz kıssanın tamamında ise meseleyle ilgili doğrudan bir delil bulunmaktadır. Kıssa şöyledir: "Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş), '*Ant olsun ki seni öldüreceğim*' dedi. Diğeri de '*Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder*' diye cevap verdi ve ekledi: '*Ant olsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan (bile) ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben istiyorum ki, sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılacaklardan olasın; zalimlerin cezası işte budur.*' Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü. Bu yüzden de kaybedenlerden oldu. Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. (Katil kardeş) '*Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar da mı olamadım ki, kardeşimin cesedini gömeyim!*' dedi ve yaptığına pişman olanlardan oldu."[23]

Bu kıssa özelinde vurgulanması gereken en önemli husus şudur: İlk cinayetten bahseden ve "Hakk" olduğu belirtilerek anlatılan bu kıssada; başlarından geçen hadiseden bahsedilen iki kardeş, sonraki devirlerde yaşayan âdemoğullarından iki kişi değil bizzat Hz. Âdem'in iki oğludur. Öncelikle âyetin sarih nassı "Âdem'in iki oğlu" demektedir ve özel bir karine bulunmadığı sürece bunu te'vîl etmenin tutarlı bir gerekçesi yoktur. Buna göre iki erkek kardeşten biri diğerini öldürmüş, cesedini ne yapacağını bilememiş ve onu defnetmeyi bir kargadan öğrenmiştir.

---

23 Mâide, 5/27-31: " وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ۝ لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ۝ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ۝ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ۝ فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ يَاوَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْءَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ ۝"

Dolayısıyla bunu, bazılarının kolaycılık yaparak iddia ettiği gibi, Tevrat'ta yer alan bir kıssanın Yahudilere hatırlatılması[24] olarak kabul etmek hiç de kolay görünmemektedir. Zira benzeri bir anlatının Tevrat'ta da geçmesi, bunun daha tafsilatlı bir şekilde Kur'ânî bir hakikat olarak nâzil olduğu gerçeğini değiştirmez. Eğer Tevrat'taki kıssa, Kur'ân'ın muhataplarına Tevrat'ın diliyle hatırlatılıyor olsaydı ekleme yapılmaksızın aktarımı beklenirdi. Zira Tevrat'taki kıssada (Tekvin, 4/1-26) bir karganın gelip toprağı eşelemesinden ve katil olan kardeşe, maktulü toprağa defnetmesini öğrettiğinden bahseden bir bilgi mevcut değildir.[25] Kanaatimizce Hz. Âdem'in ilk insan, onun çocuklarının da ilk nesil olduğuna en bariz Kur'ânî işaretlerden biri, kıssanın işte bu kısmıdır. Nitekim ilk insan çiftinin ilk çocuklarından biri ilk cinayeti işlemiş, sonra da kardeşinin cesedini ne yapacağını bilemeyerek şaşırıp kalmıştır. Şayet bahsi geçen iki kardeş ilk insan neslinin iki ferdi değil de İsrâiloğulları'ndan iki kişi olsaydı, katil olan kardeş, ölen birinin toprağa defnedileceğini bilmez miydi? Nitekim başta Taberî olmak üzere, Kurtubî, İbn 'Atıyye, Ebû Hayyan gibi birçok müfessir de bu noktaya dikkat çekmiştir.[26] Âyetin sarih nassından, defin olayını kargadan ders alarak öğrendiği belirtilen insanın, ölü bir bedenin ne yapılacağını bilemeyen bir insan olduğu; yani ilk nesle mensup olan ve daha önce bir insan cesedi görmediği için defin işlemini de bilmeyen bir insan olduğu anlaşılmaktadır.

Bu kıssanın Hz. Âdem'in (sas) çocuklarından bahsettiğini destekleyen hadîsler de bulunmaktadır. Mesrûk b. Ecda''ın Abdullah b. Mes'ûd'dan yaptığı nakilde Hz. Peygamber (sas), " لاَ تُقْتَلُ نَفْسٌ ظُلْمًا، إِلَّا كَانَ عَلَى ابْنِ آدَمَ الأَوَّلِ كِفْلٌ مِنْ دَمِهَا، لِأَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ سَنَّ القَتْلَ : *Zulmen öldürülen hiç kimse yoktur ki, onun kanından Âdem'in oğluna da bir hisse çıkmasın. Çünkü öldürme (cinayet) yolunu ilk açan odur.*"[27]

---

24 Bkz. Esed, Muhammed (v. 1992), *Kur'ân Mesajı Meâl-Tefsir,* İşâret Yayınları, İstanbul, 1999, I, 192.

25 Bkz. *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil),* Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Acar Basım, İstanbul, 2010, s. 4-5.

26 Bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, X, 224; İbn 'Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz,* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, II, 177; el-Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kâhire, 1964, VI, 133; Ebû Hayyân, Muhammed Yûsuf b. Ali el-Endelûsî, *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1999, IV, 227.

27 Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 136; VII, 170, 193; Buhârî, *Sahîh,* "Ehâdîsu'l-Enbiyâ", 1 (hadîs no: 3335); Müslim, *Sahîh,* "Kasâme ve'l-Muhâribîn", 27; İbn Mâce, *Sünen,* "Diyât", 1 (hadîs no: 2616); Tirmizî, *Sünen,* "İlim", 14 (hadîs no: 2673); Nesâî, *Sünen,* "Tahrîmü'd-Dem", 1 (hadîs no:3985).

buyurmaktadır. Zikredilen hadiste Hz. Peygamber'in (sas) bahsettiği oğlun, ilk insan olan Hz. Âdem'in oğlu olduğuna şüphe yoktur. Şayet aksi olsaydı, cinâyet yolunun ilk onun tarafından açıldığından bahsedilebilir miydi? Neredeyse bütün hadîs şârihleri de burada ortaya koymaya çalıştığımız tespiti teyit etmektedir. Kâtil olan kardeşin Kâbil, maktulün ise Hâbil olduğu ve bunların Hz. Âdem'in çocukları, yani insan türünün ilk neslinin mensupları olduğunda ittifak edilmiştir.[28] Söz konusu âyet ve hadîslerin detaylı müstakil bir çalışmada ayrıca ele alınması gerektiği için şimdilik bu kadarıyla iktifâ ediyoruz.

1.2. İlk Neslin Evlenmesi ile İlgili Bazı Rivâyetler

Taberî'nin nakline göre başta Abdullah İbn Abbâs ve Abdullah İbn Mes'ûd olmak üzere sahâbeden birçok kimse Hz. Âdem'in çocuklarının, her batında biri erkek diğeri kız olmak üzere ikiz dünyaya geldiğini belirtmişlerdir. Bu ikizler kendi aralarında değil çaprazlama şeklinde; yani bir batında doğan kız, diğer batında doğan erkekle; onun erkek ikizi ise aynı şekilde diğer batında doğan kızla evlendirilmiştir. Kâbil'in Hâbil'e düşmanlığı ve onu öldürmesi de bu sebepledir. Çünkü o, Hâbil'le beraber dünyaya gelen kızla değil beraber doğduğu kızla evlenmek istemişti. Hz. Âdem ise ona Hâbil ile beraber doğan kızla evlenmesini emretmişti ancak o bunu reddetti. Nihayet babaları yanlarında değilken bu tartışmayı neticeye bağlamak için Yüce Allah'a kurban sunmaya karar verdiler. Ağabey olan Kâbil çiftçi, Hâbil ise çobandı. Hâbil semiz bir koyunu kurban olarak sunarken, Kâbil bir demet buğday başağı sunmuş, o esnada gözüne ilişen en büyük başağa da kıyamayıp elinde ufalayarak yine kendisi yemişti. Gökten bir ateş inerek Hâbil'in kurbanını yaktı; bu, onun makbul olduğunun alametiydi. Makbul olmayan kurbanı ise kuşlar ve yırtıcı hayvanlar yerdi. Bu durumu gören ağabey, "Madem öyle, ant olsun ki kız kardeşimle evlenememen için ben de seni

---

[28] Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethü'l-Bârî Alâ Sahîhi'l-Buhârî,* Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1959, I, 296; III, VI, 369; el-Aynî, Bedrüddîn, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî,* Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trz., VIII, 72; XV, 214; el-Kastalânî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed, *İrşâdu's-Sarî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Matbaatu'l-Kübra el-Emîriyye, Mısır, 1906, V, 325; Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbîh,* Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2002, I, 294; VI, 2267.

öldürürüm" demiş, kardeşi ise buna, "Allah ancak müttakilerin sunduğu kurbanı kabul eder." karşılığını vermiştir.[29]

Katâde ve Mücâhid gibi tâbiî müfessirler de söz konusu kurban olayını aktarmakta, "Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş), 'Andolsun seni öldüreceğim' dedi. Diğeri de 'Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder' diye cevap verdi."[30] âyetinde ve sonrasında bahsi geçen olayın Hz. Âdem'in iki oğlu arasında geçtiğini belirtmektedir.[31] Kezâ Mukâtil b. Süleyman gibi erken dönem müfessirleri de bu görüştedir.[32] İbn Kesîr, selef ve haleften bir kişi hariç herkesin bu görüşte olduğunu söyler.[33] Onun "tek kişi" diyerek bahsettiği Hasan'dan gelen bir nakle göreyse bu hâdise bizâtihi Hz. Âdem'in oğulları arasında değil İsrâiloğulları'ndan iki kişi arasındadır çünkü kurban sunma âdeti İsrâiloğulları'nda var olan bir âdettir.[34] Taberî söz konusu rivâyetleri aktardıktan sonra kendi görüşünün başta zikredilen rivâyetler merkezinde olduğunu belirtir. Yani ona göre de bu çocuklar Hz. Âdem'in çocuklarıdır.[35] Tefsir ilminde adeta köşe taşı hükmünde olan meşhur müfessirlerin de aynı kanaatte olduğu görülmektedir.[36]

Bu rivayetlerden, (ikinci bir aile ve ana-baba olmadığı için) beraber doğan her ikizin adeta diğer ikizlerden farklı birer aile hükmüne geçtiği sonucu çıkarılabilir. Aynı zamanda ilk peygamber olan Hz. Âdem'in, ilk insan neslindeki çiftlerin

---

29 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* X, 207-208. (Ayrıca bkz. Bkz. es-Seâlebî, Ebu Zeyd Abdurrahman, *el-Cevâhiru'l-Hisan fî Tefsiri'l-Kur'an,* Daru İhyai't-Türâs, Beyrut h. 1418, II, 370; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim,* III, 83)

30 Mâide, 5/27: " وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ"

31 Bkz. Mücâhid b. Cebr et-Tâbiî, *Tefsîru Mücâhid,* Dâru'l-Fikri'l-İslâmiyyi'l-Hadîse, Mısır, 1989, 306; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* X, 204-208.

32 Bkz. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil,* Dâru İhyai't-Türâs, Beyrut, 2001, I, 469-471.

33 İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, III, 82.

34 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* X, 208. (Zeccâc ise bu görüşü benimseyenlerin, ateşin kurbanı yakmasına dayandıklarını belirtir. Çünkü onlara göre bu durum İsrâiloğulları zamanında var olan bir şeydir. Bkz. Zeccâc, *Meânî'l-Kur'ân,* II, 166.)

35 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* X, 208.

36 Bkz. Zemahşerî, *Keşşâf,* I, 624; İbn Atıyye, *el-Muharrer*, II, 178; Kurtubî, *el-Câmi'*, VI, 133; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl,* II, 123; Nesefî, *Medârik,* I, 441; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, IV, 228-236; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* III, 82; İbn Âşur, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr,* Dâru't-Tûnusiyye, Tunus, 1984, VI, 169-170.

çaprazlama evlendirilmesi hakkında, Yüce Allah'tan ilgili bir emir almadan hareket etmiş olması ise düşünülemez. O halde o, bu konuda kendisine gönderilen vahyi uygulamış olmalıdır.[37] Ayrıca sonsuz kudrete sahip olan Yüce Allah'ın, birbirine namahrem insanlarda olduğu gibi, her ikizin genetik yapısını diğer ikiz çiftlerinden farklı yaratmış olması da akla gelen imkânat dâhilindedir.

1.3. Âdetullah Kanunlarının Şehâdeti

Âdetullah kanunları insanoğlunun bir asıldan çoğalarak yeryüzüne yayıldığını gösteren şuhûdî delillerle doludur. Makale sınırlarını aşmamak adına bunlardan bir örnek olarak, çekirdek-Âdem analojisini zikredebiliriz. Yüce Allah, sonsuz hikmetiyle küçücük çekirdeğin içinden bir ağaç çıkarmakta; keza dallı budaklı bir ağacın meyvesindeki küçücük çekirdekte o devâsa ağacın bütün programını derç etmektedir. Böylece bazen vahdetten kesreti, bazen de kesretten vahdeti yaratmaktadır. Günümüzde bütün yerküreyi saran muazzam "insanlık ağacı"nın da maddi planda bir çekirdekten yaratılmış olması gayet hikmetli ve makul görünmektedir. Bu şekilde düşünüldüğü zaman o kutsî çekirdek, ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'dir. Hz. Âdem'in eşinin maddî planda onun bir parçasından yaratılıp yaratılmamış olması bu neticeyi değiştirmez. Ayrıca Allah dilediği takdirde Âdem'in eşini, onun kaburga kemiğinden yaratmaya da Kâdir'dir. Bu bakımdan kemiğin, topraktan/çamurdan daha değersiz olduğunu kimse iddia edemez. Şayet Hz. Havvâ, Hz. Âdem'in bir parçasından değil de onun yaratılmış olduğu özden yaratılmış ise birbirini tamamlayan bu ilk çift (erkek-kadın) yine insanlık ağacının çekirdeği hükmündedir. Bu çerçevede nereden geldiği meçhul olan bir insan altı türün zaman içinde Âdem/leşmesi düşüncesindense, Hz. Âdem'in veya bir bütünü tamamlayan Âdem-Havvâ çiftinin bütün insanlığın mebdei oluşu, âdetullah kanunlarına da akla da elimizdeki naklî delillere de daha uygun ve daha makul görünmektedir.

2. Bazı Temel İslâmî İlkeler Açısından

2.1. Hüsün-Kubuh Meselesi

İslam düşünce geleneğinde hüsün-kubuh konusunda ortaya konan fikirlerin, esas açısından üç bölümde değerlendirildiği görülmektedir. Bunları kısaca ele almak gerekirse:

---

37 Bkz. Zemahşerî, *Keşşâf,* I, 624; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl,* II, 123; Nesefî, *Medârik,* I, 441; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu Akli's-Selîm*, III, 26.

a) Eş'ariyye ve Selefiyye; Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî usûl bilginlerinin çoğunluğuna, ayrıca bazı Hanefî usul bilginlerine göre hüsün ve kubuh şer'îdir. Bir şeyin iyi veya kötü olduğu ancak tesbit ve tayininden sonra bilinebilir çünkü iyilik veya kötülük bir fiilin mahiyetine ve zatına ait bir vasıf değildir. Fiil, din tarafından insanlara emredilmesi veya yasaklanmasıyla iyilik veya kötülük vasfını kazanır. Şu halde bir fiil iyi olduğu için emredilmiş, kötü olduğu için de yasaklanmış değil; aksine emredildiği için iyi, yasaklandığı için kötüdür.[38] Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'ye göre akıl vahyin bildirimi olmadan iyi ve kötüyü bilemez; şeriat onu yükümlü kılmadan yükümlülüğün zorunluluğuna da hükmedemez.[39] Dolayısıyla Eş'arîlere göre hüsün emrin mûcebidir; yani emir, emredilen işin hüsnünü gerektirir. Me'mûrun bih (emredilen iş) Şâri-i Hakîm (Allah) tarafından emredildiği için güzel olmuştur. Akıl ise ancak Allah'ın bu hususlardaki hükmünü idrâk etmeye ve bunlardaki İlâhî hikmeti beyana vasıta ve nakledenin doğruluğunu bilmeye alet olur. Ancak son tahlilde, işlerdeki hüsün ve kubuh aklî değil şer'îdir; zâtî değil izâfîdir. Bu sebeple kendilerine peygamber gönderilmemiş olan fetret devrindeki halk şer'î hükümlerden hiçbir şey ile mükellef olamazlar.[40]

b) Başta Cehmiyye ve Mu'tezile olmak üzere Şîa, Kerrâmiyye, bazı Mâtürîdiyye-Hanefiyye âlimleri ve İslâm filozoflarına göreyse hüsün ve kubuh aklîdir, yani akıl yürütmekle bilinebilir.[41]

Özellikle Mu'tezileye göre fiillerin iyi veya kötü olarak nitelenmesinde keyfilik söz konusu değildir. Yani Allah bir fiili, tabiatında iyi olduğu için emreder ve yine tabiatında kötü olduğu için yasaklar.[42] Nazzam (231/8454) ve Ebu Ca'fer el-İskâfî (240/854)'nin de içinde bulunduğu ilk dönem Mu'tezilesinin çoğunluğuna göre hüsün ve kubuh fiilin zâtî sıfatıdır.[43] Ancak müteahhir dönem Mu'tezile âlimleri hüsün ve kubuh konusunda akıl ve din açısından bir denge kurmaya çalışmışlardır. Örneğin Kâdî Abdülcebbâr, kategorik olarak yararlı olanın iyi, zararlı olanın kötü olduğu bilgisi kesin biçimde aklî bilgi olmakla birlikte muayyen bir fiilin iyilik veya kötülüğüne hükmedebilmek için o fiilin bağlamını ve

---

38 Çelebi, İlyas, "Hüsün ve Kubuh", *DİA*, XIX, İstanbul, 1999, s. 60.

39 Bulut, Zübeyir, "Hüsün ve Kubuh Meselesinin Ahlak Teorilerine Temel Oluşturması Bakımından Analizi", *Kelam Araştırmaları Dergisi,* 2015, c. XIII/2, s. 642.

40 Bağçeci, Muhittin, *Kelam İlmine Giriş,* Netform, Kayseri, 2000, s. 120.

41 Çelebi, "Hüsün ve Kubuh", s. 61.

42 Bulut, "Hüsün ve Kubuh Meselesinin Ahlak Teorilerine Temel Oluşturması Bakımından Analizi", s. 638.

43 Korkmazgöz, Rıza, "Gazâli'de Hüsün-Kubuh Meselesi", *OMÜİFD,* 2015, sayı: 39, s. 37.

sonuçlarını dikkate almak gerektiğini söyler. Belirli bir fiille alâkalı bütün yönleri ve sonuçları bilebilmek için vahye ve dolayısıyla peygambere ihtiyaç vardır. O halde akıl yürütülerek bazı fiillerin iyilik ve kötülüğü genel çerçevede bilinebilse de bütün fiiller hüsün ve kubuh açısından isabetle tahlil edilemez.[44]

Mu'tezile âlimlerine göre: Fiillerdeki güzellik veya çirkinlik, bazen akıl tarafından zaruri/zorunlu olarak idrâk edilmektedir. Örneğin faydalı doğruluk güzel, zararlı yalan ise çirkindir. Allah'ın varlığı ve birliği, adalet, ihsan, yardımseverlik, iyilik yapana teşekkür etme gibi genel bir karakter taşıyan konuların iyiliği; inkârcılık, zulüm, nankörlük, haksız yere adam öldürme gibi hususların kötülüğü rasyonel bilgilerle sabittir. Bazen hüsün-kubuh istidlâl yoluyla idrak edilir. Örneğin zararlı bile olsa doğruluk güzel, faydalı bile olsa yalan çirkindir. Öte yandan düşmanı yenmek veya haksızlığı engellemek gibi çok geniş ve güçlü bir iyilik amacı taşıyan özel durumlarda yalan söylemek, Allah'a ibadet etmek vb. fiillerin iyiliği; yalancı şahitlik yapmanın ve şeytana uymanın kötülüğü gibi hususlar nazarî/istidlâlî bilgilerle kavranır. Bazen de bazı işlerdeki iyilik veya kötülüğü, akıl tek başına ve şeriatın beyanından önce bilemez. Örneğin, ramazan ayının son gününde oruç tutmanın güzelliği ve şevval ayının (yani Ramazan Bayramı'nın) ilk gününde oruç tutmanın çirkinliği gibi. Dolayısıyla ibadetin şekli, zamanı ve çeşitleri; ferdî ve içtimaî ilişkiler; bazı hukukî ve ticarî münasebetler gibi şeylerin iyilik ve kötülüğü ancak vahyin yardımıyla öğrenilebilir. [45]

c) Mâturîdîler'e göre ilahi emir ve yasaklar, aklen iyiliği ve kötülüğü bilinen hususlarda bir delil ve işaret konumundadırlar; yoksa Eş'arîler'de olduğu gibi, hüsün ve kubuh emir ve yasağın bir gereği değildir.[46] Mâturîdîlerin ve Hanefîlerin çoğunluğuna göre, hüsün emrin medlûlüdür. Yani emir, emredilen şeyin mahiyetinde veya sıfatlarında güzellik olduğuna delâlet eder. Emredilen iş aslında güzel olduğu için emredilmiş, nehyolunan şey de yine aslında çirkin olduğu için yasaklanmıştır. Bununla birlikte işlerin güzellik ve çirkinliğine hükmeden akıl değil şeriattır. İmam Maturîdî'ye göre hüsün ve kubuh açısından eşya ve işler üç kısımdır: 1) İnsan aklının tek başına güzelliğini anladığı şeyler. 2) Tek başına aklın çirkinliğini idrâk edebildiği şeyler. 3) Tek başına insan aklının güzelliğini veya çirkinliğini anlayamadığı şeyler ki bunların da güzelliği ve çirkinliği ancak

---

[44] Çelebi, "Hüsün ve Kubuh", s. 61; Bağçeci, *Kelam İlmine Giriş,* s. 121.

[45] Çelebi, "Hüsün ve Kubuh", s. 61; Bağçeci, *Kelam İlmine Giriş,* s. 121; Korkmazgöz, "Gazâli'de Hüsün-Kubuh Meselesi", s. 39.

[46] Korkmazgöz, "Gazâli'de Hüsün-Kubuh Meselesi", s. 38.

Allah'ın emretmesiyle anlaşılır.[47] Bu üçüncü kısımdaki şeyler aklın herhangi bir yönden zorunluluk veya imkânsızlık yükleyemediği, iyiliği de kötülüğü de aklen mümkün olan fiillerdir.[48]

Son tahlilde aklın güzelliğini bildiği şeyleri Allah emrettiği gibi, çirkinliğini bildiği şeylerden de yine Allah nehyeder. Yani aklın tek başına mükellef kılma ve sorumlu tutma hakkı yoktur. Dini sorumluluklarda sorumlu tutma hakkı yalnız Allah'ındır. Yegâne hüküm veren ve insanları mükellef tutan O'dur.[49] O halde aklın fonksiyonu Mâturîdî'ye göre, iyi ve kötünün, güzel ve çirkinin kavranmasını sağlayan bir güç olmasıdır. Ancak ahlâkî iyilik ve kötülüklerin bilinmesinde akıl yeterli olsa da insanın ruhî ve fizikî şartları aklın doğru karar vermesine engel oluşturabilmektedir. Allah'ın peygamber gönderip vahiyle emir ve yasaklarını bildirmesi akıl için bir yardım, irşat ve hatırlatma olmaktadır.[50] Bu paralelde Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin de vurguladığı üzere, iyilik ve kötülük akıl tarafından idrak edilebilirse de iyiliğin emredilmiş, kötülüğün ise yasaklanmış olduğu ancak din vasıtasıyla bilinir.[51]

Netice itibariyle Muʿtezileye yakın olduğu görülen Maturîdîlerin çoğunluğu ile Selefiyye'ye mensup bazı âlimlere göre hüsün ve kubuh kısmen aklî kısmen de şerʿîdir. Esas itibariyle hüsün ve kubuh, fiillerin zatî bir vasfı olup aklen idrâk edilmekle birlikte bu husus hem insanlar hem de fiiller açısından bazı özel şartlarla sınırlıdır. Buna göre akıl bütün fiillerin iyiliğini veya kötülüğünü kavrayamaz. Ayrıca iyilik ve kötülüğün bazı şartlarda kişilere göre değiştiği de bilinmektedir. Dolayısıyla İmam Mâturîdî hüsün ve kubhun, fiillerin mahiyetine ilişkin nitelikler olduğunu, yaratılışı itibariyle insanın duygusal olarak bazı fiillerden hoşlanmamasına rağmen aklın sonuçlarını dikkate alarak bunların iyiliğine hükmettiğini, duyguların meylettiği bazı fiillerin sonuçlarını düşünerek bunları da kötülükle nitelendirdiğini söylemiş, böylece iyilik ve kötülüğü kavramada akıl yürütmenin önemli olduğuna işaret etmiştir. Ona göre insanın varlık ve olaylara dair bilgisi arttıkça ve bunları aklî tahlillere tâbi tuttukça hüsün ve kubuh konusunda daha isabetli sonuçlara ulaşması mümkündür. Ancak bu durum, her aklın vahiyden bağımsız olarak bütün ayrıntılarıyla fiillere ait hüsün

---

47 Bağçeci, *Kelam İlmine Giriş,* s. 121-122.

48 Bulut, "Hüsün ve Kubuh Meselesi…", s. 647.

49 Bağçeci, Kelam İlmine Giriş, s. 122.

50 Bulut, "Hüsün ve Kubuh Meselesi…", s. 647.

51 Çelebi, "Hüsün ve Kubuh", s. 62.

ve kubhu bilebileceği anlamına gelmez; çünkü aklın değerler konusundaki bilgi kapasitesi sınırlı olup bu sınırın ötesini bilmek ancak vahiy ile mümkündür. Bundan dolayı Allah insanlara peygamberler göndererek aklın bilemeyeceği hükümleri öğretmiştir.[52]

Bu çerçevede İslâm ulemasının genel yaklaşımı, bir şeyin kötü oluşunun Allah'ın haram kılmasıyla, iyi oluşunun da Allah tarafından helâl kılınmış olmasıyla bilinebileceği yönündedir. Yani bir şeyin haram veya helal oluşu, insana bakan yöndeki zarar veya fayda boyutundan ziyade İlâhî emrin tahakkuk etmesiyle sabit olmakta; Allah bir şeye haramdır dediği için o şey haram, başka bir şeye de helâldir dediği için o şey helâl sayılmaktadır. Bunu tam olarak kabul etmeyen ve aklı öne çıkaran bilginler de son tahlilde aklın idrâkinin bir yere kadar olduğunu ve nihâi hükmün vahiyle bilinebileceğini teslim etmişlerdir. Çünkü şer'an iyi veya kötü diye hükmedilen her şey akılla idrâk edilecek kadar net değildir. Bu perspektifle ilk insan neslinin kendi aralarında evlenmiş oldukları kabul edildiğinde, buna hem zaman-mekân-şartlar açısından, hem de haram kılınıp kılınmamış olması açısından itiraz etmenin mümkün olmadığı görülmektedir. Nitekim hem şer'î hükümler yere, zamana ve kişilere/gruplara göre farklılık gösterebilmiştir hem de onlar ve mükellef oldukları şeriat hakkındaki bilgimiz son derece sınırlıdır. Emin olduğumuz husus, bir peygamber olan babaları Hz. Âdem'in, onlara ne yapmaları gerektiğini ilâhî talimatla açıklamış olduğudur. Bu açıdan Hz. Âdem'in çocukları düşünüldüğü zaman, henüz yeryüzünün tek anne-babasından olan ilk neslin kendi aralarında evlenmelerini haram kılan bir hükmün bulunmadığı söylenebilir. Zira başka insanların bulunmadığı bir zamanda böyle bir hükmün bulunması ilâhî hikmete de uygun düşmeyecektir. Bu hususlar aşağıda gelecek maddelerde örnekleriyle ele alınacaktır.

2.2. Zarûretin Haramı Mubah Kılması

İslâm'ın temel kaidelerinden biri, zaruret durumunun haramı mubah kılıcı bir etken olduğudur. Örneğin açlıktan ölmek üzere olan bir kimse, normal şartlarda haram kılınmış olan leşten, domuz etinden, kandan veya Allah adına kesilmemiş hayvanın etinden -haddi aşmamak kaydıyla- yiyebilir.[53] Yahut ölüm tehdidi

---

[52] Çelebi, "Hüsün ve Kubuh", s. 62.

[53] Bkz. Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En'âm, 6/145; Nahl, 16/115.

altında olan, düşmanın elinden kurtulmak için zahiren inkâr edebilir.[54] Bu kaide Mecelle'ye de kavâid-i fıkhiyye cümlesinden olmak üzere, "Zaruretler memnu' olan şeyleri mubah kılar."[55] şeklinde geçmiştir. Hem zaruret hem de ilâhî hikmet açısından düşünüldüğünde, o zaman itibariyle henüz aynı anne-babadan olan ilk neslin kendi aralarında evlenmelerini yasaklayan bir hükmün olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim böyle bir yasaklamanın abes olacağı izahtan vârestedir. Yüce Allah ise sonsuz hikmetlidir. Hakîm-i Mutlak olan zâtın abes iş yapması imkân haricindedir. Farzımuhal böyle bir hüküm bulunmuş olsaydı bile, insan neslinin devam edebilmesi için ortaya bir zaruretin çıkmış olacağı âşikârdır.

2.3. Şer'î Hükümlerin Tağayyür Etmesi

Yüce Allah'ın peygamberler vasıtasıyla beşeriyete gönderdiği ve kabul ettiği yegâne dinin "İslâm" olduğu "اِنَّ الدّ۪ينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ"[56] âyetiyle bildirilmiştir. Âyette geçen "İslâm"ın, iman ve taat anlamında olduğu söylenmiştir.[57] O da, Allah'ın tarihsel süreç içerisinde gönderdiği bütün peygamberlere, -her nerede gönderilmişlerse- ittiba etmek anlamındadır.[58] Bu anlam çerçevesinde bütün peygamberler ve onların kendi zamanlarındaki tâbileri "Müslim"dir, Müslümandır. İslâm, son peygamber olan Hz. Muhammed'in (sas) Kur'ân ve Sünnetle billurlaşan şeriatıyla kemâlini bulmuştur[59] ve artık herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. İslâm'ın özünü oluşturan ve evvel-âhir asla değişmeyen hükümleri olduğu gibi, zaman içinde değişiklik gösteren ahkâmı da

---

54 Bkz. Nahl, 16/106: " مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ : *Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâra saparsa -kalbi imanla dolu olduğu halde baskı altında kalanın durumu müstesna olmak üzere- kim kalbini inkâra açarsa işte Allah'ın gazabı bunlaradır; bunlar için çok büyük bir azap vardır.*" Âyetteki ifadesiyle "kalbi imanla dolu olduğu halde" ağır baskı altında kalan (mükreh) bir mümin, bu baskı (ikrah) yüzünden görünüşte inancının aksine beyanda veya davranışta bulunursa âyete göre bundan dolayı mümin olmaktan çıkmaz. Karşılaşılan baskı veya sıkıntıya "zaruret", böyle bir durumda inancının aksini ifade etmeye veya yapmaya "ruhsat", baskıya rağmen inandığı gibi konuşmaya veya davranmaya da "azîmet" denir. Genel bir kurala göre "Zaruretler memnu olan şeyleri mubah kılar" (Mecelle, md. 21). "*Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*", Heyet, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, III, 444.

55 Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye,* Matbaa-i Osmaniyye, İstanbul, 1300/1882, s. 26.

56 Âl-i İmrân, 3/19.

57 Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 43.

58 İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, II, 25.

59 Bkz. Mâide, 5/3.

vardır. Örneğin şirk koşmak, hiçbir zaman ve mekânda kabul edilmemiş ve insanın işleyebileceği en büyük cürüm sayılmıştır. Tevhîd akidesi, bu yegâne dînin özünü oluşturan esaslardan biridir ve ilkidir. Ancak bununla beraber zamana, şartlara ve belki de beşeriyetin gelişmişlik düzeyine göre özde değil bir takım tâlî ahkâmda değişiklikler yapıldığı kesindir. Aşağıda iki örnek sunulacaktır.

a) Daha önce haram kılınmamış olan birtakım şeylerin Yüce Allah tarafından zaman içinde haram kılındığı bilinmektedir. Örneğin şarap içmek önceki bazı şeriatlarda haram değilken, tedrici bir şekilde yasaklanmıştır. Kur'ânî tedric açısından şaraba ilk başta "*Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: 'Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür.'...*"[60] denilerek vurgu yapılır. Daha sonra, "*Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın…*"[61] âyetiyle kötülüğü ve uzak durulması gerektiği iyice pekiştirilen şarap, "*Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?*"[62] âyetleriyle de net bir şekilde haram kılınmıştır.

b) Daha önce haram kılınmış olan bazı şeylerin sonradan helâl kılındığı da olmuştur. Örneğin savaş ganimetleri daha önceki peygamberlere ve onların ümmetlerine haramdı. Hz. Peygamber'in (sas) şeriatında ise helal kılınmıştır.

Ebû Hureyre'nin rivâyetinde, Hz. Peygamber'in (sas), "Ganimetler sizden önce siyah başlılardan hiç kimseye (yani hiçbir insana) helal kılınmamıştı. (Ganimet alındığında) gökten bir ateş iner ve onu yer bitirirdi (yakardı)." buyurduğu aktarılmıştır. Aynı metinde, "*Allah tarafından önceden verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldığınız fidyeden ötürü size mutlaka büyük bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin ve Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah Gafur ve Rahîm'dir.*"[63] âyetlerinin nüzul sebebi de şöyle anlatılmaktadır:

---

60 Bakara, 2/219: "يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا"

61 Nisâ, 4/43: "يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ"

62 Mâide, 5/90-91: " يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۞ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ۞"

63 Enfâl, 8/68-69: " لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۞ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۞"

"Bedir Savaşı sırasında, henüz helâl kılınmadan önce ganimet alınmıştı, bunun üzerine Yüce Allah, " لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۞ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۞" âyetlerini indirdi.[64]

Buhârî ve Müslim'in müttefikan (küçük lafzî farklar ve takdim-te'hirlerle) naklettiği bir hadîste Câbir b. Abdillah el-Ensârî, Hz. Peygamber'in (sas) şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Bana beş şey verildi ki benden önce hiç kimseye/hiçbir peygambere verilmemişti: Her peygamber özellikle kendi kavmine gönderilirdi, ben ise kızıl ve siyah bütün insanlara gönderildim. Bana ganimetler helal kılındı ki benden önce kimseye helâl kılınmamıştı. Yeryüzü bana tertemiz ve mescit kılındı; dolayısıyla namaz vakti gelince herkes bulunduğu yerde namazını kılar. Bir aylık yol mesafesinden düşmanın kalbine korku verilmekle bana yardım edildi. Bana şefaat (etme yetkisi) verildi."[65]

Bu itibarla Hz. Âdem'in çocuklarından oluşan ilk neslin, "ed-Dîn"in tâlî hükümleri bakımından muhatap olduğu haram ve helâllerin, zaman, şartlar, zaruretler ve ilâhî hikmet nokta-i nazarından elbette ki sonraki çağların ve kuşakların muhatap olduğu haram ve helâllerle aynı olduğunu iddia etmek mümkün görünmemektedir.

2.4. Özel Şer'î Hükümlerin Bulunması

Yukarıdaki maddede geçen örnekler herkesi ilgilendiren genel hükümlerdeki değişikliklere iki örnekti. Burada ise kişisel ve toplumsal özel hükümlere iki örnek verilecektir.

a) Hz. Peygamber'e (sas) özel olarak emredilen yahut helal kılınan bazı hususlar bulunmaktadır. Ahzâb sûresindeki, "Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin hanımlarını, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği ve elinin altında bulunan cariyeleri, amcanın, halanın, dayının ve teyzenin seninle beraber göç eden kızlarını sana helâl kıldık. Bir de Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde, kendisini peygambere hibe eden mümin kadını, diğer müminlere değil, sırf sana

---

64 Bkz. Sa'îd b. Mansûr, *Sünen,* Dâru's-Selefiyye, Bombay, 1982, II, 376 (Hadîs no: 2906); Tirmizî, *Sünen,* "Tefsîru'l-Kur'ân", 9 (Hadîs no: 3085); Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* XII, 403-404.

65 Bkz. Buhârî, *Sahîh,* "Salât", 55, (Hadîs no: 438); Müslim, *Sahîh,* "Mesâcid", 3. (Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 472; Tirmizî, *Sünen,* "Ebvâbu's-Siyer", 5; Dârimî, *Sünen,* "Siyer", 29.)

mahsus olmak üzere (helâl kıldık)…"[66] âyeti bunun örneklerinden biridir. Bu âyete göre Hz. Peygamber'in (sas) dörtten fazla hanımla nikâhlı bulunması helâl kılınmış ve isteyen kadınlarla mehirsiz evlenmesine cevaz verilmiştir. İbn Abbas ve Mücâhid gibi müfessirlere göre Hz. Peygamber'in, âyette ona tanınan bu ruhsatı kullandığına dâir bir örnek yoktur. Yani mehirsiz evlendiği bir eşi olmamıştır. Cumhurun görüşü ise olduğu yönündedir. Hz. Âişe ve ʿUrve b. Zübeyr'e göre Havle b. Hakîm; Şaʿbî'ye göre, "Miskinlerin annesi" diye anılan Zeyneb bint Huzeymeti'l-Hilâliyye; Mücâhid ve Dahhâk'a göre Ümmü Şerîk bint Câbir b. Dabbâb; Katâde'ye göreyse Meymûne bint el-Hâris mehir istemeksizin ona eş olmuştur.[67]

b) Nisâ sûresinde, "Yahudilerin zulmü sebebiyle, bir de çok kimseyi Allah yolundan çevirmeleri, menedildikleri halde faizi almaları ve haksız (yollar) ile insanların mallarını yemeleri yüzünden kendilerine (daha önce) helâl kılınmış bulunan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık; ve içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık."[68] âyetleriyle, Yahudilere sonradan haram kılınan temiz şeylerden bahsedilmektedir. Bunun sebebi, içinde bulundukları küfür ve işledikleri büyük günahlardır.[69] Sığır ve koyun hariç tırnaklı hayvanların eti; sığır ve koyunun ise içyağı sadece onlara mahsus olmak üzere, yapmış oldukları zulmün cezası olarak haram kılınmıştır.[70] Bu durum daha açık bir şekilde Enʿâm sûresindeki, "Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında taşıdıkları ya da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere sığır ve koyunun iç yağlarını da onlara haram kıldık. Bu, zulümleri yüzünden onlara verdiğimiz cezâdır. Biz elbette doğru söyleyeniz."[71] âyetiyle ifade edilmektedir.

---

66 Ahzâb, 33/50: " يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ"

67 el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mesûd, *Meʿâlimu't-Tenzil fî Tefsîri'l-Kur'ân,* Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1998, III, 651. (Ayrıca bkz. el-Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-ʿUyûn,* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trz., IV, 414; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân,* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, III, 594; İbn ʿAtıyye, *el-Muharrer,* IV, 392.)

68 Nisâ, 4/160-161: " فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ۝ وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۝"

69 Zemahşerî, *Keşşâf,* I, 589.

70 Zemahşerî, *Keşşâf,* II, 75; Nesefî, *Medârik,* I, 545.

71 Enʿâm, 6/146: " وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ"

Önceden de onlara tırnaklı hayvanların bir kısmının haram olduğu, ancak sonradan bu tahrimin sınırlarının cezalandırma maksadıyla genişletilmiş olduğu belirtilmiştir.[72] Haram kılınan hayvanlar deve, zebra, tavşan, devekuşu, kaz, ördek ve benzerleridir.[73] Onlar büyük-küçük çeşitli günahları işledikçe, insanları Allah yolundan alıkoydukça ve Tevrat'taki hükümleri tahrif etmek için rüşvet aldıkça, temiz yiyeceklerden ve başka şeylerden kendilerine helâl olan şeyler haram kılınmıştır.[74]

Bu zaviyeden tahlil edildiği zaman Hz. Âdem ve eşi Havvâ'nın ilk çocuklarından oluşan ilk nesil, ilk çekirdek toplum sayılacak en özel gruptu. Daha sonraki insanlar içinde bile ferdî veya toplumsal özel hükümler vazedilmişse, beşer tarihinin bu ilk ve en özel grubuna mahsus bazı özel hüküm ve şartların bulunması gayet tabiî ve normaldir. Bu hususu İslam âlimleri de vurgulamıştır. Örneğin Şâfiî/Eş'arî düşünceye mensup müfessir Fahreddin er-Razi, kişinin kendi annesi ve kendi kızı ile evlenmesinin bütün zamanlarda yasak ve haram olduğunu, hiçbir ilahî dinde buna cevâz verilmediğini; ancak kardeşlerin kendi aralarında evlenmelerinin Hz. Âdem zamanına mahsus zaruret gereği bir defalığına mubah kılındığını belirtmektedir.[75]

2.5. İman ve Teslimiyet İlkesi

Evrim düşüncesini benimseyenlerin göze çarpan iddialarından biri de, ilk insan neslinin kendi arasında evlenmesi olayının insanlara, özellikle çocuklara izah edilemeyeceği şeklindedir. Bizim bu makalede dikkat çektiğimiz bütün hususlar, ayrı yönlerden birbirini bütünleyen bir izah/cevap mahiyetindedir. Öte yandan durumu evrimci argümanlarla açıklama yoluna giderek Âdem-Havvâ çiftinin ilk iki insan olduğunu reddetmenin ciddi bir mesnedi olmadığı gibi bu vehmî söylem, klasik görüşe göre daha fazla muknî de değildir. Ayrıca Müslümanlar Âdem ile Havvâ'nın ilk iki insan olduğuna inanmaktadır. Müslüman, Allah'tan gelene teslim olan demektir. Bu teslimiyet şuuru içinde olan kimselerin, her şeyin hikmetini muhakkak surette ve yüzde yüz oranında akıl ile kavrama iddiası ve beklentisi de yoktur. Bu çerçevede, çocuklarımıza da -sorma ihtiyacı duydukları zaman- bu meseleyi anlatmak neden mümkün olmasın?

---

72 Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 75.

73 Mâturîdî, *Te'vîlât*, IV, 301-302.

74 Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 590.

75 Bkz. Razi, *Mefatihu'l-Gayb*, X, 23.

3. İddia Sahiplerinin Çelişkili Yaklaşımları ve Yetersiz Argümanları Açısından

3.1 Meseleye Bakışta Düşülen "Anakronizm"

Bir önceki maddede ele alındığı üzere; Hz. Âdem'in çocuklarının kendi aralarında evlenmelerinin ensest ilişki olacağı iddiası, meseleye anakronik bakışın bir sonucudur. Dolayısıyla başka bir zamanda ve bambaşka şartlar çerçevesinde olan bir vakıayı sanki bugün olmuş/oluyormuş gibi değerlendirip itiraz etmek, durumun sağlıklı tahlil edilmesine engel teşkil edici bir mugalatadır. Nasıl ki haram kılınmadan önceki zaman diliminde içki içenler için bugünkü şer'î hükümlerle fâsık, günahkâr, isyankâr denilemezse; ilk nesil açısından zaruri ve o günün şartlarında henüz haram kılınmadığı anlaşılan bu durum için de daha sonraki şer'î ahkâm dolayımında çirkin, haram, günah denilmesi imkân dahilinde değildir. Zira ilk neslin başka bir seçeneği olmadığı gibi, bir fiilin haram veya helâl kılınması da ancak Allah'ın emri ve yasaklaması ile mümkün olacak bir durumdur.

3.2. Her Şey Zıddıyla Kâimdir İlkesi

Konuyla ilgili izahlara bakıldığında pek nazara alınmadığı görülen ancak kanaatimizce diğer bütün vecihlerden çok daha önemli olan bir husus bulunmaktadır. O da yukarıdaki ilk maddeyle ilişkili olmak üzere şudur: O günün şartları dikkate alındığında, "Kişi nasıl kendi kardeşi ile evleniyordu?" şeklinde bir itirazın yersiz olduğu görülmektedir. Çünkü Hz. Âdem ve çocukları varken dünyada ikinci bir aile yoktu. "Her şey zıddıyla bilinir" kaidesince, "*diğer aile*" diye bir mefhum olmadığı için, ilk neslin zihninde kişinin "*kendi ailesi*" diye bir kavramın da bulunmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü var olan bütün çocuklar tek ailenin çocuklarıydı. Buna bağlı olarak "mahrem" ve "namahrem" gibi kavramların da henüz ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır. Yani Hz. Âdem'in çocuklarından birinin, "Ben nasıl kendi kardeşimle evlenebilirim?" diye düşünebilmesi mümkün değildi. Çünkü bireyin, "Bu benim kardeşim, şu da başkasının kardeşi" deyip referans alabileceği "diğer sülaleler", "diğer aileler" ve "akrabalar" şeklindeki mefhumlardan oluşan zihinsel şema henüz oluşmamıştı. Dolayısıyla bir erkek için mahrem olan kız kardeş ile namahrem olan yabancı bir kızın birbirinden ayrılabilmesinin ancak ikinci kuşakta yani Hz. Âdem'in torunları arasında mümkün olabildiği anlaşılmaktadır. O halde ilk neslin kendi aralarında evlenmiş olmalarının, bizim bugünün şartlarında algıladığımız ve zannettiğimiz şekilde çirkin bir fiil olarak değerlendirilmesi mümkün değildir.

Diğer bir deyişle söz konusu fiil şimdiki kavram dünyamızda "ensest ilişki"ye denk gelen bir durum değildir. Nitekim ensest ilişki, ancak aynı anne babanın çocukları olmayan diğer (şer'an yabancı) insanların da var olması halinde bir anlam ifade edecektir. Farklı farklı ailelerden oluşan bir toplumun olmadığı bir vasatta, ilk ve tek çift olan anne babanın çocukları arasında ensestten söz edilemez.

3.3. İç Tutarsızlık

Evrim görüşünü benimseyen Müslümanlar, Hz. Âdem'in çocuklarının kendi aralarında evlenmesinin ensest ilişki olacağı zannıyla/vehmiyle ilk insanların Âdem ve Havvâ olmadığını, insan nev'inin bir tür halinde evrimleşerek yaşayageldiğini iddia etmektedir. Halbuki onların iddia ettiği gibi insan altı türler var idiyse ve dedikleri gibi ilk şuurlu insan olan Âdem onların sulbünden geldiyse netice -onların mantığınca- yine değişmemektedir. Zira insan altı olan o tür canlılar helal bir nikâh akdiyle evlenmiş değildir! Esasen "insan altı tür" dedikleri de klasik evrimcilerin "maymun" demesinin daha kibâr ve sözüm ona kışkırtıcı olmayan formu gibidir. Bu çerçevede maymun neslinden veya insan altı! bir türden gelen insan düşüncesinin onları hiç de rahatsız etmediği anlaşılmaktadır. Bu noktada "insanın atası maymundu/ilkel bir türdü" diyenler, meseleyi daha beter bir noktaya çektiklerinin farkına varamamaktadır. Oysaki günümüzde halen birer hayvan olan maymundan yahut insan olmayan bir tür ilkel canlıdan gelmiş olmak, ilk insanların kendi aralarında evlenmiş olması durumundan neden daha iyi, daha mantıklı veya daha tutarlı olsun? Vehmî bir ensest ilişki düşüncesiyle, sözde insanoğlunu temize çıkarmak için sığınılan bu görüş, insanın kökenini, nikâh akdinin ne olduğunu bile idrâkten aciz canlılara bağlamaktadır. Şu halde maymun veya ilkel bir canlıdan türeme görüşünün, insanoğlu için daha şerefli ve daha temiz bir durum olduğunun ispatı gerekmektedir. Oysa ispat edilmesi şöyle dursun, bu görüş en küçük bir kanaat kırıntısı bile vermekten uzaktır.

3.4. İfrat-Tefrit

Tarihsel süreç içerisinde bazı kimselerin durumu kendilerince makul bir zemine oturtmak niyetiyle absürt açıklamalar yaptığı anlaşılmaktadır. Fahreddîn er-Râzî'nin tespitiyle bazı meşâyih, sırf kardeşler kendi arasında evlendi denmesin diye Hz. Âdem'in erkek çocuklarının cennetten gönderilen hurilerle; kız çocuklarının ise cennetten gelen erkeklerle evlendiğini iddia etmişlerdir. Oysa böyle bir şey vaki olsa, yeni doğan nesle "Benî Âdem: Âdemoğlu" denmesi

imkânsız olurdu. Dolayısıyla bu iddia icmâ ile bâtıldır.[76] Râzî'nin bu tespiti kaydetmesi, eskiden beri bu meselenin zaman zaman gündeme geldiğini ve buna birtakım cevapların verildiğini göstermektedir. Kanaatimizce, söz konusu problemi çözmek adına zikredilen örnekteki gibi absürt bir cevaba sığınmak ne denli yersizse, evrim fikrine sığınıp insanın ilkel bir alt türden tekâmül ederek insanlaştığını savunmak da o kadar hatta çok daha yersizdir. Müslümanlara düşen eldeki bilgilerle beraber, ifrat ve tefrite sapmadan müstakim bir çizgide ilerlemektir.

3.5. Aklın Mutlaklaştırılması

Bazı insanlar birtakım şeyleri idrâk edemiyor veya teslim olup iman edemiyor diye, çeşitli indî/sübjektif te'villere saparak her şeyi mutlak surette aklîleştirme gayreti içine girmenin son derece tehlikeli bir hastalık olduğu görülmektedir. Çünkü bu yola bir defa girildiği zaman, kişi tarafından akla yatkın bulunmayan her şey ya te'vil ya inkâr edilecektir. Böyle bir zihinsel savrulmanın nerede son bulacağını ise hiç kimsenin kestirmesi mümkün değildir. Öte yandan insana, Allah tarafından seçilen elçiler vasıtasıyla "iman etmesi" teklif edilmiştir. İnsanın her şeyi muhakkak akılla kavraması gerekli olmadığı gibi mümkün de değildir.

Dinin kökeninde gayba iman etme ve teslim olma vardır. Objektif kriterler bu durumu açıklama sadedinde aciz kalmaktadır. Ayrıca dinin bazı emir ve yasakları taabbüdîdir. Aynı kriterler bunu da açıklayamamaktadır. Taabbüdî hususlarda, kişi iman ettiği için bir şeye uyar, yine iman ettiği için bir şeyden kaçınır. Ancak son tahlilde aklı ikna edici dört başı ma'mûr bir açıklama bulunamaz. Mümin, bazı şeyleri kalben, ruhen, vicdanen bilen, hisseden kimsedir. Örneğin Cebrâil'in (as) Hz. Peygamber'e (sas) vahiy getirdiğini hiç birimiz görmedik ama buna inanıyoruz. Bu durum sadece akılla açıklanamaz. Şayet öyle olsaydı akıllı olan herkesin buna iman etmesi gerekirdi. Örneğin hac ibadetinde bir tavafın, neden Ka'be çevresinde yapılan "yedi" şavttan oluştuğunu akılla açıklamamız mümkün değildir. Öyle emredilmiştir ve öyle yapılır. Şayet bir emre teslim olunmuşsa, onun "niçin"i teslim olan kişi için herhangi bir sorun teşkil etmez. Maalesef modern dünya, aklı ilah edinme, zalim insanın kibri, nefis, şeytan ve oryantalistik bakış bu teslimiyet duygusunu Müslümanlara unutturup üzerine adeta perde çekmiş durumdadır. Neticede her şeyi aklîleştirmek gibi bir mecburiyet bulunmadığı gibi bunun imkân dahilinde olmadığı da izahtan varestedir.

---

76 Bkz. er-Razi, *Mefatihu'l-Gayb*, X, 23-24.

3.6. Müslümanların/İnsanların Gündemi

Evrimle Kur'ân'ı bir şekilde birleştirmeye çalışan; en azından ikisinin çatışmadığını savunan bazı araştırmacıların, meseleye sanki Müslümanlar sürekli bununla meşgulmüş gibi bir varsayımla ve bu problemi ilk defa kendileri çözüyormuş gibi bir buyurganlıkla yaklaştıkları görülmektedir. Adeta, "*Âdem ilk insan değildi, insan denen canlı, ilkel bir alt türden topluca evrimleşti, onun için kardeşler kendi arasında evlenmedi merak etmeyin!*" şeklindeki açıklamaları için bütün Ümmetin onlara minnettar ve müteşekkir olması gerektiği gibi bir tavır takındıkları görülmektedir! Oysaki zaman zaman söz konusu olsa da ne insanların sıcak gündeminde "Hz. Âdem'in çocukları nasıl çoğaldı?" şeklinde ehemmiyet arz eden bir problem vardır ne de insanlar bu problemden dolayı imanlarını kaybetmektedir. Bu durum olsa olsa zaten iman etmemeye niyetli kimselerin öne sürdükleri bahaneler türünden bir mesele sayılabilir.

Sonuç

Zikrettiğimiz hususlar çerçevesinde, Âdem ve Havvâ'nın ilk iki insan olamayacağını ensest ilişki temeline indirgeyerek iddia etmenin tutarlı olmadığı görülmektedir. Öncelikle ilgili âyetler te'vîl edilmeksizin sarahaten böyle bir anlamın ve hükmün çıkarılması mümkün değildir. Âyetlerin te'vîl edilmesini gerektirecek güçlü bir karinenin bulunduğu da söylenemez. Haram ve helâl kılmanın Allah'ın hikmet ve takdiriyle oluşu; zamana, şartlara hatta bazen kişi ve toplumlara göre değişmesi; ayrıca zarurî durumlarda bazı haramlara ruhsat verilmiş olması gibi hususlar bu durumun İslam'ın temel felsefesiyle çelişki oluşturmadığını göstermektedir. Ayrıca bize ulaşan hadîsler ve diğer rivâyetler de Âdem'in ilk insan, onun çocuklarının ilk insan nesli olduğu yönündedir. En az bunlar kadar önemli olan husus ise henüz başka bir anne-babanın çocuklarının yani şer'an "yabancı" sayılacak insanların yer almadığı bir dünyada, ensestten söz etmenin anlamsızlığıdır. Diğer bir deyişle "aile" ve "namahrem"in henüz zihinsel şemaya dahil olmadığı bir zamanın şartları, hükümleri ve zaruretleri hesaba katılmadan yapılan "ensest" vurgusu tipik bir mugalata ve "bilinçli anakronizm" örneğinden başka bir şey değildir.

Gerek âyetlerden çıkan karineler gerekse konuyla ilgili hadîsler ve sâir rivâyetler sadedinde İslâm ulemasının müttefikan vardıkları kanaat Hz. Âdem ve Havvâ'nın yaratılan ilk iki insan olduğu yönündedir. İlk işlenen cinâyet kıssasında bahsedilen iki oğul Kâbil ile Hâbil'dir. Kâtil olan Kâbil, daha önce hiç ceset görmediği ve toprağa defin olayına şahit olmadığı için bunu Allah tarafından

gönderilen kargadan öğrenmiştir. Bunlar ve benzeri bütün işaret ve karineler, insanın tür olarak evrimle tekâmül ettiğinin değil; mükemmel bir şekilde yaratılıp çoğaldığının delilleridir. Görünür âdetullah kanunları açısından da beşeriyet ağacının bir ilk çekirdekten yaratılmış olması hikmete daha uygundur. Oysa evrimci yaklaşımın, sarih âyetleri keyfi te'villerle yorumlamak dışında herhangi bir delilden hareket ettiği görülmemektedir. Her şeyi mutlak surette "kendi aklına" yatkın hale getirmeye çalışmanın sonucu ise, akla yatkın görülmeyen her şeyi ya te'vil ya inkâr etmek gibi bir fecaattir.

Öte yandan evrim görüşünü benimseyenlerin bahsettiği insan altı bir tür ilkel canlıdan gelmiş olmak düşüncesi, -insan onuru açısından- ilk neslin kendi aralarında evlenmiş olmasından hiç de daha nezih bir konumlama değildir. Ayrıca evrimci argümanlarla Âdem-Havvâ çiftinin ilk iki insan olduğunu reddetmenin ciddi bir mesnedi olmadığı gibi klasik görüşe göre daha ikna edici olduğu da söylenemez. Söz konusu problemi çözmek adına, tarihsel süreçte de zaman zaman farklı absürtlükler içeren birtakım cevapların üretilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Son tahlilde ekseriyet itibariyle Müslümanlar Âdem ile Havvâ'nın ilk iki insan olduğuna inanmaktadır. Müslüman teslimiyet şuuru içinde olan, aklını kullanan; ancak bununla birlikte her şeyin hikmetini muhakkak surette kavrama iddiasında bulunmayan kimsedir. Zira bu dinin kökeninde gayba iman etme ve teslim olma vardır. Objektif kriterler bu durumu açıklayamaz. Aynı kriterler dinin taabbüdî emirlerinin hikmetini açıklama hususunda da yetersizdir. Bazılarının aklına uymayan her şeyi modern dünyanın ve "bilimsellik" ambalajında sunulan ancak kanıtlanması mümkün olmayan teorilerin hatırı (!) için yeniden dizayn etmek gibi ne bir mecburiyet ne de buna imkân vardır.

Son tahlilde Müslümanların gündeminde "Hz. Âdem'in çocukları nasıl çoğaldı?" şeklinde ehemmiyet arz eden bir problem de bulunmamaktadır. Zira Müslümanların ekseriyeti şuurî veya gayrişuurî bir biçimde on dört asırlık bir geleneğinin olduğunu bilmekte ve onun güveniyle sarsılmadan durmaktadır. Yani kendisi bir meselenin içinden çıkamasa bile, teorik olarak İslam'a dair bütün meselelerin muhakkak konuşulduğunu, tartışıldığını ve makul bir neticeye bağlandığını bilmekte, bunu idrâk etmektedir. Türedi iddialar ve bilinçli mugalataların bu hâkim kanaati sarsma isteği elbette göz ardı edilemez. Sun'î bir iddia olan ensest konusu da bu vesileyle zaman zaman sıcak gündem yapılmaya çalışılmakta ve bu hassas noktadan evrim düşüncesine bir menfez aralanmaya çalışılmaktadır. Ancak görünen o ki ister istemez evrimci düşünceye payanda

yapılan bu meseleden, ne dillendirenlerin ne de evrim düşüncesinin lehine bir artı sonuç çıkmamıştır, bundan sonra da çıkacağa benzememektedir.

Kaynakça

Basılı Kaynaklar

Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye,* Matbaa-i Osmaniyye, İstanbul, 1300/1882.

Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillah İbn Muhammed b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî (v. 241/855), *Müsned,* I-XLV, thk. Şuayb el-Arnaût/Âdil Mürşid vd., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2001.

Aliyyü'l-Kârî, Ali b. Muhammed Ebu'l-Hasan Nûreddin el-Herevî (v. 1014/1607), *Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbîh,* I-IX, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1422/2002.

el-Âlûsî, Şihâbuddin Mahmud b. Abdillah el-Hüseynî (v. 1270/1854), *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî,* I-XVI, thk. Ali Abdülbârî ʿAtıyye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.

el-Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed el-Hanefî (v. 855/1451), *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî,* I-XXV, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trz.

Bağçeci, Muhittin, *Kelam İlmine Giriş,* Netform Matbaacılık, Kayseri, 2000.

el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mesûd b. Muhammed b. el-Ferrâ (v. 516/1122), *Meʿâlimu't-Tenzil fî Tefsîri'l-Kur'ân,* I-V, thk. Abdürrezzak el-Mehdî, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1998.

el-Beydâvî, el-Kâdî Nâsırüddîn Ebî Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazî (v. 685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl (Tefsîru'l-Beydâvî),* I-V, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut, 1997.

el-Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali b. Mûsa el-Husrevcirdî el-Horasânî Ebû Bekir (v. 458/1066), *el-Esmâu Ve's-Sıfât,* I-II, thk. Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî, Mektebetü's-Sevâdî, Cidde, 1993.

el-Buhârî, Ebû Abdullah İsmail b. İbrahim el-Cu'fî (v. 256/870), *Sahihu'l-Buhârî*, I-IX, thk. Muhammed Züheyr b. Nasır en-Nasır, Dâru Tavki'n-Necât, Beyrut, 2002.

Bulut, Zübeyir, "Hüsün ve Kubuh Meselesinin Ahlak Teorilerine Temel Oluşturması Bakımından Analizi", *Kelam Araştırmaları Dergisi,* cilt: XIII, sayı: 2, 2015, ss. 634-654.

C. es-Suyûtî / C. el-Mahallî, *Tefsîru Celâleyn,* Dâru'l-Hadîs, Kahire, tsz.

Çelebi, İlyas, "Hüsün ve Kubuh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XIX, İstanbul, 1999, s. 59-63.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed b. Abdillah b. Abdirrahman b. Fadl b. Behrâm b. Abdüssamed (v. 255/869), *Sünenu Dârimî,* I-IV, thk. Hasan Selim Esed ed-Dârânî, Dâru'l-Muğnî, Suûdî Arabistan, 2000.

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, el-Kâdî Muhammed b. Abdullah (v. 543/1148), *Ahkâmu'l-Kur'ân,* I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003.

Ebû Hayyân, Muhammed Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân Esîrüddin el-Endelûsî (v. 745/1345), *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr,* I-X, thk. Sıdkı Muhammed Cemil, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1999.

Ebû's-Suûd el-İmâdî, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa (v. 982/1574), *İrşâdu Akli's-Selîm İlâ Mezâye'l-Kitabi'l-Kerîm,* I-IX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Şura Yayınları-Çelik Yayınevi, İstanbul, 1993.

Esed, Muhammed (v. 1992), *Kur'ân Mesajı Meâl-Tefsir,* I-III, çev. Cahit Koytak/Ahmet Ertürk, İşâret Yayınları, İstanbul, 1999.

el-Ferrâ, Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Abdillah ed-Deylemî (v. 207/823), *Me'âni'l-Kur'ân,* I-III, thk. Ahmed Yusuf Necatî/Muhammed Ali Neccar/Abdülfettah İsmail eş-Şelbî, Dâru'l-Mısriyye, Mısır, trz.

İbn Âşur, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tûnusî (v. 1973), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr (Tahrîru'l-Ma'na's-Sedîd ve Tenvîru'l-Akli'l-Cedîd Min Tefsîri'l-Kitabi'l-Mecîd)*, XXX, Dâru't-Tûnusiyye, Tunus, 1984.

İbn 'Atıyye el-Endelûsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib b. Abdirrahman b. Temâm (v. 542/1147), *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz,* I-V, thk. Abdüsselam Abdüşşafî Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed et-Temîmî er-Râzî (v. 327/939), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* I-X, thk. Es'ad Muhammed Tayyib, Mektebetü Nizâr, Suudi Arabistan, 1998.

İbn Hacer el-Askalânî, el-Hâfız Ebu'l-Fadl Şihabüddin Ahmed b. Ali (v. 852/1448), *Fethü'l-Bârî Alâ Sahîhi'l-Buhârî,* I-XIII, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379/1959.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureşî el-Basrî ed-Dımaşkî (v. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* I-VIII, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme, Dâru't-Taybe, Riyad, 1999.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvinî (v. 273/887), *Sünenu İbn Mâce*, I-II, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, trz.

İbn Mende, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Yahya (v. 395/1005), *et-Tevhîd,* thk. Ali b. Muhammed b. Nâsır el-Fakîhî, Mektebetü'l-'Ulûmi ve'l-Hikem, Medîne, 2002.

İslamoğlu, Mustafa, *Yaratılış ve Evrim*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2016.

"*Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*", I-V, Heyet, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.

el-Kastalânî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdilmelik el-Kuteybî el-Mısrî (v. 923/1517) *İrşâdu's-Sarî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-X, Matbaatu'l-Kübra el-Emîriyye, Mısır, 1906.

Korkmazgöz, Rıza, “Gazâli’de Hüsün-Kubuh Meselesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2015, sayı: 39, ss. 31-60.

el-Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferh el-Hazrecî Şemsüddîn (v. 671/1273), *el-Câmi‘ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, I-XX, thk. Ahmed el-Berdûnî/İbrâhin Atfîş, Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, Kâhire, 1964.

Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil), Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Acar Basım, İstanbul, 2010.

el-Mâturîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud (v. 333/944), *Te’vîlâtu Ehli’s-Sünne,* I-X, thk. Mecdî Baslûm, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2005.

el-Mâverdî, Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdâdî (v. 450/1059), *en-Nüket ve’l-‘Uyûn,* I-VI, thk. Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdirrahim, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, trz.

Mukâtil b. Süleyman, Ebu’l-Hasan İbn Beşîr el-Ezdî el-Belhî (v. 150/767), *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman,* I-V., thk. Abdullah Mahmud Şehâte, Dâru İhyai’t-Türâs, Beyrut, 2001.

Mücâhid b. Cebr et-Tâbiî Ebu’l-Haccac el-Mekkî el-Kureşî el-Mahzûmî (v. 104/722), *Tefsîru Mücâhid,* thk. Mahmud Abdüsselam Ebû’n-Nîl, Dâru’l-Fikri’l-İslâmiyyi’l-Hadîse, Mısır, 1989.

Müslim, Ebu’l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî (v. 261/875), *Sahih*, I-V, thk. Muhammed Fuâd Abdulbakî, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, trz.

en-Nesâî, el-İmam Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (v. 303/915), *Sünen,* I-IX, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Mektebu’l-Matbûâti’l-İslâmiyye, Halep, 1986.

en-Nesefî, Ebû’l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Hâfızuddîn (v. 710/1310), *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl,* I-III, thk. Yusuf Ali Bedîvî, Dâru’l-Kelimü’t-Tayyib, Beyrut, 1998.

Öztürk, Mustafa, *Kıssaların Dili,* Ankara Okulu, Ankara, 2010.

er-Râzî, Fahrüddîn Ebû Abdillah Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyin et-Teymî (v. 606/1209), *Mefâtîhu’l-Gayb,* I-XXXII, Dâru İhyai’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1998.

Sa‘îd b. Mansûr, Ebû Osman el-Horasânî el-Cüzcânî (v. 227/842), *Sünen,* I-II, thk. Habîburrahman el-A’zâmî, Dâru’s-Selefiyye, Bombay/Hindistan, 1982.

es-Seâlebî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf (v. 875/1470), *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân,* I-V, thk. Muhammed Ali Muavvıd/Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1418/1997.

es-Semerkandî, Ebu’l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim (v. 373/973), *Bahru’l-Ulûm,* I-III, y.y., trz.

eş-Şa’ravî, Mahmud Mütevelli (v. 1998), *Tefsîru’ş-Şa’ravî,* Metâbı‘u Ehbâri’l-Yevm, 1997.

et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed İbn Cerîr (v. 310/922), *Câmi‘u’l-Beyân fî Te’vîli Âyi’l-Kur’ân,* I-XXIV, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 2000.

et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa es-Sevre (v. 209/825), *el-Câmiu’s-Sahîh (Sünenü Tirmizî)*, I-V, Şirketü’l Mektebe ve Matbaati Mustafa el-Bâbî’l-Halebî, Mısır, 1975.

el-Vâhidî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed b.Muhammed b. Ali en-Neysabûrî eş-Şâfiî (v. 468/1076), *el-Vecîz fî Tefsîrî Kitabi'l-Azîz,* thk. Safvan Adnan Dâvûdî, Dâru'l-Kalem-Dâru'ş-Şamiye, Dımaşk-Beyrut, 1993.

ez-Zeccâc, İbrahim b. es-Sırrî b. Sehl Ebû İshak (v. 311/923), *Me'ânî'l-Kur'ân ve İ'râbuhu,* I-V, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1988.

ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer (v. 538/1143), *el-Keşşâfu an hakâıkı't-Tenzîl,* I-IV, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1985.

Elektronik Kaynak

http://www.haksozhaber.net/kurana-gore-allah-nasil-yaratir-4-12192yy.htm